

Düzdü, Tofiq Abdin bu gün də "özünükülərlə"dir - sənət-mədəniyyət aləmindədir və bir yana baxanda, Tofiqin harda olması vacib deyil, Tofiqin səsi hər yerdədir və bu səsin enerjisi, ovqatı, havası epidemiyaya gücündədir.

Tofiqin çərçivəsizliyinə bir halda haqq qazandırmıram: dilə və punktuasiyaya - durğu işarələrinə (punktuallıq sözü də nədənsə yada düşdü) münasibətdə. Bu məqamda mən xatırladığım "acı nəticə"yə qayıtmaq istəyirəm.

Publisistik yazılarının mövzuları Tofiqin fəal və təəssübkeş vətəndaş, söz adamı kimi diqqəti və həssas müşahidə qabiliyyəti haqqında danışmağa imkan verir... Amma İstanbulda yaşayıb-yazdığı illər onun Dilinin "başına oyun açıb". Elə bir oyun açıb ki, bu tərz mən - Tofiq Abdin imzasını maraq və ehtiramla izləyən oxucu - çərçivəsizliklə bağlamaq istəmirəm... Elə nəsnələr var ki, onlara təkca fərdi üslub, tərz, baxışla yanaşmaq olmaz və ədəbi dil bu sırada birincidir, söz adamının, jurnalistikanın ən mühüm bir vəzifəsi də bu Dili qorumaq, yaxşı yöndə zənginləşdirməkdir.

"Məqsədim ortaq bir türkcənin çox asanlıqla başa düşüldüyünü və azəri türkcəsiylə Türkiyə türkcəsinin nə qədər yaxın olduğunu göstərməkdir! "

Türkiyə mətbuatı üçün bu izah başadüşüləndir.

Amma həтта ortaq dillərin də özünəməxsus olması var və bunu qorumaq çox vacibdir. Tofiq Abdinin durğu işarələrinə münasibəti, yazı qaydalarına sərbəstlik adı ilə pozması onun yazılarının (həтта şeirlərinin də!) xeyrinə işləmir, əksinə, ən maraqlı mövzunu da, səmimiyyətini də "uduzur". Çünki Azərbaycan ədəbi dili qohum türk dilləri arasında ən elitər dildir, Dilini itirən və özünü itirən insanı Tofiq Abdin yaxşı tanıyır...

*yaxşılığı pislik olar...
itər bu dünya üzündə
itər bu elin gözündə.*

Şükür, Tofiq Abdinin belə qorxusu yoxdur. Çöreyi sözdən çıxan Tofiq Abdin "'könül xoşluğu və peşəkar olduğu üçün yazdığı" bütün yazılarına cavabdehlik əminliyim var" - deyir.

Onun Düşüncəsi və Fəaliyyəti həmişə, hər yerdə HƏQLİQƏT axtarmaq olub. Müqəddəs kitablarda da deyilir ki, Həqiqəti axtarmaq - xeyirxahlıqdır .

Tofiq Abdinin "Dövlət çevrilişi" sənədli - avtobiografik əsərini oxuyandan sonra isə, bu qənaət yaranır:

Bütün olmuşlara və olanlara rəğmən, "bəlkə də layiq olduğu, bəlkə də layiq olmadığı günləri yaşayaraq özü-özünə nifrət etsə də"...

Təsəlli alınacaq bir şey, özü də çox böyük bir şey var, Tofiq Abdin:

"Alınmadım, satılmadım..."

Südəbə AĞABALAYEVA

◆ Xatirələr, duyğular

İntiqam MEHDİZADƏ

ABDULLA ŞAIQ OCAĞI

*(«Bu gün dünəndən başlayır»
silsiləsindən)*

Azərbaycan xalqının gen yaddaşında məskən salmış, ziyalılıq mücəssəməsi sandığımız Abdulla Şaiqin oğlu elm aləminə 2-ci cahan müharibəsindən sonra, hələ atasının sağlığında gəlmişdi. Böyük Füzulimizin təbirincə desək, «aləmi-tədqiqidə» 60 ildən artıq küllüq çalan bu zəif varlıq yaşadığı illər boyu ellər sevimli atasının adına yalnız şan-şöhrət gətirdi, rəhmətlər dedirdi. Candan, könlüdən bağlandığı ədəbiyyatşünaslıq elmində səmərəli, bol bəhrəli fəaliyyət göstərərək, layiq olduğu zirvəyə yüksəldi. Əməkdar elm xadimi fəxri adına layiq görüldü, professor oldu, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü seçildi. Onun tədqiqlərində Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının başlıca problemləri qoyulub həll edilir, əsərlərindəki fikir və mülahizələr respublikamızda ədəbi tənqiddən, estetik fikrin müasir inkişafında özünə məxsus rol oynayırdı. Kamal Talibzadəni bir alim kimi səciyyələndirən başlıca xüsusiyyət ondan ibarətdir ki, o, monoqrafiya və tədqiqatlarında milli ədəbiyyatımızın və tarixi proseslərin mühüm mərhələlərini, eyni zamanda problemlərini dərinləndirən araşdırırdı. Xüsusən XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi-nəzəri meyilləri, ədəbiyyatımızın başqa milli sənətlərlə qarşılıqlı ilgisi, görkəmli simaların yaradıcılıq xüsusiyyətləri alimin əsərlərində dərin, professional təhlilini tapırdı. Təkcə «XX əsr Azərbaycan tənqidi» monoqrafiyası ilə K.Talibzadə ədəbiyyatşünaslığında ilk dəfə olaraq milli tənqidin tarixini yaratmışdır. İri həcmli əsərlərdən olan «Azərbaycan ədəbi tənqidinin tarixi» kitabıyla isə ədəbiyyatşünaslığımızda daha orijinal bir addım atmışdır. K.Talibzadənin elmi araşdırmalarını izləyən məşhur alimlərin fikrincə o, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında ədəbi-tarixi problemlərin işlənməsində bir məktəb yaratmışdır. Görkəmli alim mütəmadi olaraq ədəbi tənqidin və ədəbiyyatşünaslığın aktual problemləri, onun metodoloji əsasları, poetikası, novator axtarıları ilə məşğul olurdu. Daim səmərəli elmi-təşkilati iş aparır, həm də Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun ədəbi tənqid tarixi və nəzəriyyəsi şöbəsinə rəhbərlik edirdi.

1983-cü ildə ədəbi ictimaiyyətimiz K.Talibzadənin anadan olmasının 60 illik yubileyini qeyd etmişdi. Ömrünün yeddinci on ilinə qədəm qoyan alim yorulmaq bilmədən çalışır, ədəbiyyat elminin ən çətin, gizində qalan qatlarına baş vurmaqdan çəkinmirdi. Və... bütün bunlarla yanaşı, Kamal müəllimin həm də çox maraqlı bir müsahib olduğuunu bildirdim. Yaşadığı illərdən, görüşdüyü insanlardan, görkəmli ədəbi simalardan böyük məftunluqla danışdığının şahidi olmuşdum. Ona görə də həmin illərdə çalışdığım Azərbaycan radiosunun populyar proqramlarından olan «Maraqlı müsahibələr» verilişinə hörmətli alimi dəvət etdim və onsuz da radionun sədaqətli dinləyicilərindən olduğunu deyib, dəvətimi məmnuniyyətlə qəbul etdi. Amma işinin çoxluğunu vurğulayıb

səhətimizin studiyadan kənarında, yəni onun Elmlər Akademiyasının binasındakı kabinetində aparılmasını xahiş elədi. Razılaşdıq. 1985-ci ilin may ayı idi...

«- Kamal müəllim, hər hansı bir şəxsin həyat yolunun müəyyənləşməsində onun ailə mühitinin böyük təsiri olur. Yəni şəxsin hansı sənəti seçməsi də əksər hallarda ailə mühitinin diqqətli sayəsində baş verir. Ancaq bir də görürsən bu ənanə pozulur, ailənin gözləmədiyi, yaxud istəmədiyi halda, birisi özünə tamam başqa sənət yolu seçir. Bas siz necə, ədəbiyyatı, ədəbiyyatşünaslığı, onun çətini, qalmaqallarsız ötürməyən ədəbi tənqid sahəsini seçməyinizdə ailə ərazilərinin təsiri olubmu, yəni məşhur yazıçı və pedaqoqlarımızdan olmuş atanız Abdulla Şaiqın sizin elmi-pedaqoji fəaliyyətinizdə hansısa iştirakı barədə nə deyə bilərsiniz? -

- Abdulla Şaiq adı mənim üçün ən müqəddəs addır. O, mənim aləmində əvəzolunmaz şəxsiyyətdir və həqiqətən ədəbi fəaliyyətimi onunla əlaqələndirən amillər də son dərəcə güclüdür. Hələ 3-4-cü siniflərdə oxuduğum illərdə ədəbiyyata böyük həvə göstərməyim, onu özümə əsas peşə seçməyim atamın təsiriylə olmuşdur. Doğrudur, mən yazıçılar mühitində böyümüşəm, ancaq atam həm şəxsiyyət, həm müəllim, həm yazıçı, həm alim kimi həmişə mənə nümunə olmuş, mən sağlığında da, onu itirdəndən sonra da ondan bir an belə ayrılmamışam. Çoxları kimi mən də ilk qələm təcrübələrimi bədii ədəbiyyat sahəsində sınamışam. Arabir rus və Qərb ədəbiyyatından tərcümələr də etmişəm. Ancaq bu sahədəki məhsulün keyfiyyəti məni razı salmamış və görünür, elə buna görə də bədii yaradıcılıqdan çox erkən uzaqlaşmışam. Hələ 6-cı sinifdə oxuyanda ədəbiyyat elmi, tənqid sahəsində çalışmışıq qat etmişdim. Yeri gəlmişkən, bir cəhəti də qeyd etmək istərdim. Abdulla Şaiq təkcə yazıçı, müəllim deyildi, o, eyni zamanda dövrünün fəal tənqidçi və ədəbiyyatşünaslarından olmuşdur. Lap cavan yaşlarından ədəbi-nəzəri fikir sahəsində müntəzəm fəaliyyət göstərmişdir. Onun hələ 1903-cü ildə Reali məktəbinin bir müəlliminin kitabxanasından aldığı kitablar içərisində Belinski, Dobrolyubov, Şipovski, Salotnik, Smirnovski, Drujinin kimi onlarla rus tənqidçi və ədəbiyyatşünaslarının rus və Avropa ədəbiyyatlarına dair əsərləri, külliyyatları, məşhur Danimarka tənqidçisi Brandesin seçilmiş əsərləri vardı. Bütün bunlar atamın istifadə etdiyi elmi-nəzəri mənbələr idi və onun fəaliyyətinə çox güclü təsir göstərmişdi. Təsəssüf deyil ki, 1907-ci ildən başlayaraq 30-cu illərin ortalarına qədər, onlarla dərslük, ədəbiyyat tarixinə, ədəbiyyat prosesinə dair onlarla məqalə yazmış, sovet dövründə azərbaycanlı alimlərin nəşr etdikləri ilk ədəbiyyat tarixinin, «Ədəbiyyatdan iş» kitabının müəlliflərindən biri olmuşdur. Onun arxivində Azərbaycan dilinin morfoloqiyasına, sintaksisinə, leksikasına, fonetikasına, şəkilçilərinə aid 7 çap olunmamış tədqiqatı saxlanılır.

Atamın 20-30-cu illərdəki elmi fəaliyyəti mənim gözlərim qarşısında keçib. Yeri düşəndə o, tez-tez özünəməxsus ehtirasla tənqidçi və alimlərin həyatından, əsərlərindən danışardı. Ümumiyyətlə, atam bütün varlığıyla ədəbiyyata vurğun adam idi və ədəbiyyatı sevməyi, qiymətləndirməyi ilk dəfə ondan öyrənmişəm. Onun şirin nağılları, əzbərdən söylədiyi yüzlərlə şeir, danışdığı əfsanələr, bədahətən qoşduğu əhvalatlar, uşaqlar üçün yazdığı, dillər əzbəri olmuş əsərlər məndə bu sehirlənişə - ədəbiyyata tükənməz, əbədi məhəbbət oyadı. Elə tənqid və ədəbiyyatşünaslıq sahəsinə bağlılığımın səbəblərindən biri, şübhəsiz, bu məhəbbət olmuşdur. Çünki mən heç vaxt bəşəriyyəti, dünyanı ədəbiyyatsız - bu mənavi qidasız təsəvvür etməmişəm. Bir anlığa fikirləşin, Firdovsi, Xəyyam, Dantes, Şekspir, Bayron, Höte olmayaydı, Balzak, Tolstoy olmayaydı, Dostoyevski və Hüqo, Qorki və Heminqvay olmayaydı, Nizami, Füzuli, Vəqif, Axundov, Sabir, Cəbbarlı, Səməd Vurğun olmayaydı. Onda dünya necə boş, mənaviyyətsiz, duyğusuz görünərdi. Elə bil bu adları çəkilən və çəkilməyən bütün dünyaya məxsus dühələr bəşəriyyətin görəni gözünü, eşidən qulağı, duyğularını, fəvri və sevinci, kədəri və qüssəsidir.

- Kamal müəllim, ədəbiyyat tarixindən bizə məlumdur ki, Abdulla Şaiqın sayəsində ailənin yaşadığı ev daim Azərbaycan ədəbiyyatının, mədəniyyətinin məşhur nümayəndələrinin, şair və yazıçıların, dramaturq və tənqidçilərin tez-tez baş çədikləri doğma ocaq olmuşdur. Sabir, Hadi, Abbas Səhəb, Hüseyn Cavid, Əhməd Cavad, Müşfiq, Səməd Vurğun, Ordubadi və s. Düşünəndə ki, bir çoxuyla siz də görüşmüş, tanış olmuş, həmsəhəb olmuşunuz, sözün açığı, qiblə olunadır. Bu görüşlər, bu xatirələr sizə nə verir, hansı biri daha tez-tez yadınıza düşür?

- İntiqam, adları çəkilən sənətkarların bir qismini balaca ikən, məktəb yaşlarımda görmüşəm. Onlardan həfizəmdə əsasən zahiri mahiyyət daşıyan xatirələr qalmışdır. Məsələn, bizə tez-tez gələn H.Cavid çox ehtirasla nərd oynardı, əsasən gündüzlər müəyyən rejimlə işlər, axtarıla qonaq getməyi xoşlayardı. Təvəzökar adam idi. Dünya malına, ev əşyalarına etinasız idi. Ev bəzək-düzəyinə həvə göstərən anam Şahzadə xanımı ara-sıra danlayardı. Özü isə çox sadə yaşayırdı. Eynək taxarı, əsə göstərər, vüqarla yeriyər, səlqiqli geyinirdi. O zaman çox dəbdə olan kavirəkdən plaşı vardı. Ə Cavadın, ayrı təbiətə malik idi. Çox yaraşığıydı; uca boyu, iri, ala gözləri vardı. Şən, diribaş adam idi. Bizdə keçirilən ailə məclislərində adətən o tamadalıq edərdi. Yaxşı nətiq idi, gözəl tost deməyi vardı. Səməd Vurğunun bizim evdə keçirilən toplantıda da o tamadalıq etmişdi. Məclislərdə əzbər şeir deməyi xoşlardı. Ən çox da o zaman məşhur olan «Göy göl» şeirini deyirdi. Tez-tez bayram tədbirləri münasibətilə şeirlər nəşr etdirdiyi üçün qələm dostları onunla «bayram şairi» deyə zarafat edərdilər. Yadımdadı, qızı Almasın ölümü ona son dərəcə ağır təsir bağışlamışdı. Atam şair dostuna təskinlik olsun deyə, bu münasibətlə ayrıca şeir də yazmışdı.

Uşaqlıq xatirələrimdə iz qoyan şəxsiyyətlərdən biri də cavan ikən aramızdan getmiş görkəmli tənqidçi və ədəbiyyatşünas Atabəba Musaxanlıdır. Atamın sevdiyi tələbələrindən idi. «Orta məktəb üçün qədim dövr ədəbiyyatı» dərsliyini ilk dəfə o yazmış və çap üçün «Azərbaycanda» təqdim etmişdi. Atam həmişə o dərsliyin qeyb olmasından təəssüflə danışardı. 1930-cu illərin əvvəllərində «ciğirdeşlər» içərisində, bir çoxları kimi, atam da işdən uzaqlaşdırılmışdı. O vaxtlar maddi vəziyyətimizin çətinliyini görən Musaxanlı bizi Kürdaxandakı şəxsi bağına apardı. Kiçik xələm Xavər də bizimlə getmişdi. Onda Səməd Vurğuna nişanlı idi. Cavan şair hər istirahət günü onu fotoşkil üçün bu bağa gəlirdi. Həmin dövrdə çox qiymətli, heç yerdə çap olunmamış bir fotoşkil xatirə qalmışdı. Səməd Vurğun ayaq üstə tar çalırdı, Atabəbanın və bizim ailənin bütün üzvləri isə yerdə, qumun üstündə əyləşiblər. Fotonu yazıçı Mikayıl Rzaquluzadə çəkmişdi. A.Musaxanlı mərd, səxavətli, ürəyi geniş bir insan idi. Çox çalışır, çox mütaliə edər, yazı mənasının arxasından çəkilməzdi. İkinci dəfə onunla bütün yayı Novxanı bağlarında keçirdik. O, Mehdi Hüseyni, biz isə Səməd Vurğunla bir həyətdə yaşayırdıq. Bu dəfə bağları Yazıçılar İttifaqının ədəbi fondu kirayə etmişdi.

Daha sonrakı illərdə məni məftun edən, tez-tez xatırladığım sənət adamları içərisində yaxın olduğum, demək olar, hər gün, hər həftə görürdüyüm, saatlarla fikir mübadiləsi etdiyim üç şəxsiyyətin adını çəkmə bilərəm - Səməd Vurğunun, Mehdi Hüseyninin, bir də Məmməd Arifin. Onlar mənim həmişə xatırladığım, ən çox təsirəndiyim, bir örnək kimi baxdığım ədəbiyyat xadimləridir. 1932-ci ildən Səməd Vurğunun, 36-cı ildən Mehdi Hüseyni, 39-cu ildən isə Məmməd Arifi tanımışam. Və bu tanışlıq, yaxınlıq onların vəfatına qədər davam etmişdir.

Xatirələrim, şübhəsiz, çoxdur, onların hər biri ayrıca səhətin mövzudur. Ancaq müşahidə etdiyim bir mühüm cəhəti deyə bilərəm ki, onların hər üçünün ədəbiyyat tariximizdə, mənsub olduğu ədəbi mərhələlərdə yüksək mövqeyə yüksəlmələrinin əsas səbəblərindən biri insani, mənavi, əxlaqi keyfiyyətləri olmuşdur. Onların başqalarından xeyli fərqli şəxsiyyətləri, fədakarlıqları, ictimai fəallıqları, məqsəd, qayə yolunda dönməzlikləri ədəbi yüksəlişlərinə rəvac vermişdir. Müasir ədəbi prosesimiz bir daha təsdiq edir ki, ədəbi zirvəyə ucalmaq, ümumxalq məhəbbəti qazanmaq, ədəbiyyatda qovuşmaq üçün sənətkar, tənqidçi şəxsiyyətinin, mənavi keyfiyyətlərinin həlledici rolu vardır.

- Siz ədəbiyyatşünaslığımızda nüfuzlu yer tutan 250-yə qədər elmi, elmi-populyar məqalənin, «A.Səhəb», «M.Qorki və Azərbaycan ədəbiyyatı», «Tənqidimiz haqqında qeydlər», «XX əsr Azərbaycan tənqidi», «Ədəbi irs və varislər», «Sənətkarın şəxsiyyəti» və nəhayət, son elmi işiniz olan «Azərbaycan ədəbi tənqidinin tarixi» kimi fundamental kitabların müəllifisiniz. Redaktəni, tərtibini, elmi rəhbərliyinizlə klassiklərin əsərləri, onlara elmi məcmuə nəşr olunub. Bu işlərin hansı daha ağır zəhmət bahasına başa gəlib və hansını özünü də daha doğma sayırsınız?

- Hərəsinin öz dədi, öz şirinliyi var. Kitab də övlad, bala kimidir. Pisi də, yaxşısı da fikrin, zəhmətin, əməyin, yuxusuz gecələrin, illərlə davam edən axtarıların məhsuludur. Rəflərdə yan-yana düzülüş bu kitablara hər dəfə nəzər salanda onların hərəsi ömrün bir

çağından xəbər verir, yaşın, ədəbi mərhələnin bir dövrünü yada salır. Əlbəttə, bunların arasında mənim üçün daha qiymətli, əziz olanı da var. Bu, 1966-cı ildə nəşr etdirdiyim «XX əsr Azərbaycan tənqid» kitabıdır. Bu kitab mənə təkcə ona görə əziz deyildir ki, doktorluq dissertasiyamla əlaqədardır, bir də ona görə qiymətlidir ki, o, hələ tələbəyənkən başladığım tənqidi fikir sahəsində 25 ilə yaxın tədqiqatlara, bir növ, yekun vurdu, təsdiq etdi ki, mən öz axtarışlarımda və ədəbiyyatşünaslığda tutduğum yeni istiqamətdə yanlışımamışam. Bu elə bir elmi hədədir ki, onu gələcəkdə də davam etdirmək mümkündür. Elə belə də oldu, bundan sonra yazılarımdan, kitablarımdan əksəriyyəti bu mövzuya həsr olundu. 1984-cü ildə çapdan çıxmış «Azərbaycan ədəbi tənqidinin tarixi» kitabım həmin işin davamı kimi meydana gəlmişdir.

- Həyatımız boyu Azərbaycan teatrının bir neçə mərhələsinin şahidi olmusunuz. Ən azı bir tamaşaçı kimi. Deyə bilərsinizmi, bu mərhələlər arasında nə kimi fərqli, ümumi, oxşar cəhətlər görüb hiss etmişiz və istər ədəbiyyatşünas, tənqidçi, istərsə də, bir tamaşaçı kimi teatrımızın bu günündən razıсыızımı?

- Bu məsələ müasir ictimai fikri, sənət maraqlarını məşğul edən məsələlərdəndir. Heç kəsə gizli deyil ki, son vaxtlar professional teatr səhnələrində professional olmayan dram əsərləri tez-tez yol tapır. Dram ən mürəkkəb ədəbi janrlardan biridir. Onun pozulmaz qanunları vardır. Səhnə əsərində hər şeydən əvvəl dramatizm olmalıdır. Ancaq bəzən elə tamaşalara baxmalı olursan ki, lap kələfin ucunu itirir, bilmirsən rəmdən parçadır, poemadır?! Nəticəsi də odur ki, teatr öz nüfuzunu itirir, hörmətdən düşür, hətta premyeralar üçün tamaşaçı axtarmalı olur. Halbuki bizdə cavan, istedadlı aktyor nəslini yetişmişdir. Onlara güvənib keyfiyyətli tamaşalar göstərmək olar. Az da olsa, istedadlı dramaturqlar vardır. Mənə elə gəlir ki, ən böyük kasadlığımız rejissor sarıdandır. Teatrlara, xüsusən Akademik Dram Teatrımıza aktyorlarla, müəlliflərlə aylaqla, illərlə işləməyi bacaran, geniş dünyagörüşünə malik, dram sənətini, müasir rejissorluq sənətini dərinliklə bilən, müasir düşünən bilən rejissorlar lazımdır. Belə rejissorlar heç vaxt səhnəyə zəif əsərin yol tapmasına imkan verməzlər. Göz qabağındadır, nəinki müasir əsərlər, hətta dəfələrlə səhnə təəcəssümünə məruz qalmış və vaxtilə müvəffəqiyyətlə oynanan klassik əsərlərimiz belə, bu gün uğur qazana bilmir, bir neçə tamaşadan sonra repertuardan çıxır. Mətləb ondadır ki, rejissorlarımız səhnəyə qoyduqları pyesi müasir həyat problemləriylə əlaqələndirə bilmirlər. Onların həyat haqqında biliyi buna kifayət etmir. Rejissorun gərəkdir hər ədəbi mərhələdə klassikaya yeni, müasir münasibəti olsun. On, iyirmi il əvvəl səhnəyə qoyulmuş pyes eyni həyat konsepsiyası əsasında təkrar olunarsa, aydındır ki, o, müasir tamaşaçını cəlb edə bilməz. Bəzən tamaşa uğur qazanmayanda, deyirlər pyes zəifdir. Əsla belə deyil. Klassika köhnəlmir. Rejissor o vaxt uğursuzluğa məruz qalır ki, o, pyesə yeni fikir, müasir konsepsiya açarı tapa bilmir. Mənə belə gəlir, mərhum Tofiq Kazımovun qoyduğu «Ölümlər» tamaşası bu baxımdan nümunəvi idi. O, pyeslə müasir həyatın fikir tendensiyaları arasında çox maraqlı rabitə yaratmışdı. Zənnimcə, hazırda teatr rəhbərlərinin qarşısında teatra ayaq açan pyeslərin səviyyəsinə diqqəti artırmaqla yanaşı yeni mərhələnin tələblərinə cavab verən yeni rejissorlar nəslini yetişdirmək kimi mühüm vəzifələr durur. Teatrda belə dönüş nail ola bilsək yəqin ki, indiyə qədərki mərhələlərlə yeni mərhələ arasında ümumi əlaqə, varislik əlaqəsi də yarana bilər.

- Abdulla Şaiq ocağı, bu ocağın işiqləri, nəslinin, soyunun davamçıları - onun övladları, nəvə-nəticələri barədə sizdən soruşmaq istərdim. Onların arasında öz babalarının tutduğu o böyük, xeyrixah yolun davamçıları varmı?

- Abdulla Şaiq ocağı çoxşaxəli, qollu-budaqlı ocaqdır. Borçalı qəzasının Sarvan qəsbəsində, indiki Marneuli şəhərində atamın əmisi uşaqları və əmisi nəvələri yaşayırlar. Övladlarından ancaq mən onun yolu ilə getmişəm. Bacım Gülbəniz həkim, mərhum qardaşım İldırım tarixçi idi. Təbiəti etibarıyla, həm də simacə İldırım atama daha çox oxşayırdı. Nəvələr icarəsində sənət yolunu tutmuşlar sayca çoxdur. Qızım Ülkər (adını atam qoyub) Akademiyanın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun musiqi nəzəriyyəsi şöbəsinin elmi işçisidir. Oğlum Şaiq Azərbaycan Dövlət Universitetinin Şərqişünaslıq fakültəsini bitirmişdir. Bacımın böyük qızı Leyla da universitetin filologiya fakültəsini bitirib. İldırımın qızı Afaq isə API-də musiqi təhsili alır. Bu siyahıya atamın nəticələrini

də əlavə etmək istərdim. - Fərəh, Fəxri və Nərmin. Yəqin ki, bunların və bunlardan sonra gələnlərin də içərisində babalarının yolu ilə gedənlər tapılacaq. Deməli, varislik baxımından gələcəyə ümid etməyə əsas vardır.

- Bir məsələ ilə də bağlı fikrinizi öyrənmək istərdim. Daha doğrusu, elmdə varislik, bir də tələbə və aspirantlarımda barədə.

- Elmi rəhbəriyyəmlə 25-dən artıq elmlər doktoru və elmlər namizədi müdafiə etmişlər. Bunların əksəriyyəti hazırda ədəbiyyatımızın, mədəniyyətimizin müxtəlif sahələrində fəaliyyət göstərirlər. Qeyri - rəsmi rəhbərlik etdiyim cavan alimlərin sayı isə, bundan qat-qat artıqdır. Fərsətdən istifadə edərkən cavanlarıma iki məsləhətini vermək istərdim. Ədəbi təcrübədə bu qənaətə gəlmişəm ki, bizim sahədə tutarlı mövqə qazanmaq, ədəbi prosesə təsir göstərmək məqamına yüksəlmək üçün, hər şeydən əvvəl, möhkəm əqdə, məslək sahibi olmaq lazımdır. İstedada o qədər də arxayın olmaq lazım deyil. İnsan var ki, daxilən zəngin, emosionaldır, ümumən istedadlıdır. Ancaq o, öz daxilə zənginliyini günün tələbləri, xalqın ehtiyacları, zaman ilə əlaqələndirə bilmir. Bu vacib, əsasların əsası olan harmoniya onun fəaliyyətində pozulur, görünür, daxilə zənginlik böyük, praktiki fayda gətirmir, ümumi ictimai akta çevrilir, yüksəliş ləngiyir, bəzənsə bir nöqtədə dayanır. Əqdəyə, məsləyə möhkəm inam insanı fəallaşdırır, əmək fəaliyyətini artırır, ilhamlı bir yaradıcılığın ortaya çıxmasına şərait yaradır.

- Ömrün ahıllıq illərini yaşamaqdasmız. Bundan sonra iri, ağır zəhmət tələb edən elmi araşdırmalara qatlaşmaq sizin üçün çətin olmayacaq ki? Zarafat deyil, 70-dən xərcləməyə başlamısınız artıq.

- İntiqam, baxmayaraq ki, yaşım 60-ı keçib, ancaq işləmək həvəsim daha da artır. Bu vəziyyətin özü diqqət edir ki, yazılması nəzərdə tutulan işlərə girişmək vaxtıdır. Bəli, mənə düşündürən mövzular az deyil. Ancaq ilk olaraq hələlik bir borcumu yerinə yetirmək barədə gecəli-gündüzlü fikirləşirəm ki, bu da atam haqqında yazmaq istədiyim bioqrafik kitabdır. Bu barədə uzun illərdə düşündürəm, yəqin ki, yaxın vaxtlarda bu işə başlayacağam. Nə əcəb bəzi jurnalistlər kimi arzularım barədə sual vermişlər? Arzum nə olasıdır, əsası, dinc həyat, əmin-amanlıq. Bütün dünya xalqları üçün, balalarını üçün bundan müqəddəs nə arzu ola bilər! Sülh, əmin-amanlıq şəraiti bu gün, bütün arzuların həyata keçməsinin rəhnidir.

P.S. 1985-ci ilin o sakit, həzin may günü apardıığımız söhbətin sonunda Kamal müəllimin xalqımıza, dünyamıza arzuladığı əsası, əmin - amanlıq, sülh hələ 3 il də davam edəcək, Azərbaycan sovet xalqlarının «qardaşlıq» ailəsində başı dinc yaşayacaqdı. Sonra arxalı erməni quzğunları baş qaldıracaq, Qarabağı yağmalayacaq və minlərlə Azərbaycan ziyalı kimi, Kamal Talıbzadə də bu miskin, faciəvi, utanç gətirən mənzərəni ürək ağrısı ilə seyr etmək zorunda qalacaqdı. 1989-cu ildə çoxdan həri beynində dolayan «Tənqid və tənqidçilər» kitabını yazıb ortaya qoyacaqdı. Bu, görkəmli alimin sağlığında işıq üzə görün sonuncu kitabı olacaqdı. Ancaq ömrünün ən böyük mənası sandığı atası haqqında avtobioqrafik əsəri yazmağa ömür vəfa etməyəcəkdi. Həm hər gün, hər saat əsərləri yerindən oynadan, qam damarda donduran ictimai-siyasi cəlxantılar, həm də yaşdan gəlmə narahatlıqlar, xəstəliklər ovqatını aclayacaq, qələm tutan əlini sustaldacaqdı. 2006-cı ilin yanvarına qədər ömür sürən Kamal müəllim 83 illik həyatında çox möhrümüylərlə üzleşsə də bəxti, tələyi sarıdan şikayətçi deyildi. Uzun illər boyu arzusunda olduğu, reallaşması üçün dəridən-qabıqdan çıxdığı Abdulla Şaiqin ev - muzeyinin açılmasına, nəhayət ki, 1990-cı ildə nail olmuşdu. Sevimli qızı Ülkər sənətşünaslıq namizədi alimlik dərəcəsi almış, bacısı qızı Leyla filologiya fakültəsini bitirmiş, illər öncəsi adlarını çəkərkən üzünə təbəssüm qonan Abdulla Şaiqin nəticələri Fərəh, Fəxri və Nərmin isə, ali təhsil alıb, elmin müxtəlif sahələrinə yiyələnmişdilər. Bu gün Abdulla Şaiq şəcərəsindəndə olanların çoxusu, istər öz məmləkətində, istərsə də uzaq Amerika, Avropada baba ocağından aldıkları cənqimün işığında ulu bir yolu tutub gedir, doğma yurdun, millətin adına şərəf, şan gətirirlər.

Kamal müəllimin vəfatı günü də rəmzi olub, qanlı yanvarın 16 -cı il dönümünə, 2006-cı ilin 20 yanvarına təsadüf elədi.